

NADZOR NAD NADZOROM: STRATEGIJE UPIRANJA IN AVTONOMNOST DELOVANJA MIGRANTK V SODOBNI IN ZGODOVINSKI PERSPEKTIVI

Mirjam MILHARČIČ HLADNIK¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Nadzor nad nadzorom: strategije upiranja in avtonomnost delovanja migrantk v sodobni in zgodovinski perspektivi

Članek predstavi, kako je v primeru ženskih migracij nadzor spolno obeležen in kako se strukturira na različnih ravneh: na ravni nacionalne imaginacije; mehanizmov ohranjanja tradicionalne delitve spolnih vlog; javnih diskurzov in kulturnih prezentacij. Osrednji namen članka pa je usmerjen v preseganje prevladujočega razumevanja in obravnavanja migrantk kot žrtev nadzornih mehanizmov in migracijskih politik. Predstavi nekatere vzporednice med preteklimi in sodobnimi načini nadzora nad nadzorom, ki ga migrantke kot dejavne akterke individualnih migracijskih procesov aktivno izvajajo tako, da izberejo strategije preživetja in izboljšanja življenja znotraj konteksta migracij, aktivno ter avtonomno delujejo in izumljajo načine preseganja in izkoriščanja nadzornih mehanizmov nad migracijami v svojo korist.

KLJUČNE BESEDE: migrantke, nadzor, viktimizacija, avtonomno delovanje, strategije upiranja, medpresečnost

ABSTRACT

Control of Control: Strategies of Resistance and Autonomy of Agency of Women Migrants in the Contemporary and Historical Perspective

The article presents how gender-specific control is structured on different levels: at the level of national imagination; at the level of the mechanisms of the preservation of the traditional division of gender roles; and at the level of public discourses and cultural presentations. However, the main aim of the article is to overcome the dominant understanding and treatment of women migrants as victims of control mechanisms and migration policy. It presents some parallels between past and contemporary ways of control of control that are actively performed by women migrants as the actors in individual migration processes. By choosing strategies of survival and improvement of ways of life in the migration context, their agency and inventiveness overcome, resist and exploit the control mechanisms of migration for their own benefit.

KEY WORDS: women migrants, control, victimization, agency, resistance strategies, intersectionality

¹ Dr. sociologije, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: hladnik@zrc-sazu-si; izr. prof. na Univerzi v Novi Gorici

UVOD

Prevladujoče raziskovanje ženskih migracij v preteklosti in sodobnosti je iz različnih razlogov zaznamovano kot problematično. Naj gre za njihovo tradicionalno sedentarno družbeno vlogo mater in žena, izvajalk nacionalnih razploditvenih projektov ali za nevarnost moralnega propada, so migracije žensk posebno poglavje migracijskih študij, v katerem se vprašanje nadzora pokaže v izrazito spolno obeleženi luči (Schrover 2013; Milharčič Hladnik 2015; Sharpe 2001; Pessar, Mahler 2003). Tipološke ravni potreb po nadzoru nad migrantkami in ženskimi migracijami so številne. Med njimi naj omenim naslednje: na ravni nacionalne imaginacije je nadzor potreben zato, ker so migracije žensk definirane kot problem naroda in nacionalne države, saj ženske zapuščajo domovino, ki jih potrebuje za razplod pripadnikov nacionalne skupnosti; na ravni družbenih mehanizmov ohranjanja tradicionalne družine je nadzor potreben zato, ker so migracije žensk razumljene kot ogrožanje uveljavljenih spolnih vlog in uveljavljene delitve dela v družinskih in širših skupnostih; na ravni javnih diskurzov se nadzor izvaja zato, ker so ženske migracije predmet cerkvenih in političnih stigmatizacij in moraliziranj o spolnem razvratu migrantk ter prežetih nevarnostih, ki jim brez domačega nadzora in varstva grozijo v tujih okoljih; na ravni kulturnih prezentacij pa so migrantke podvržene nadzorovalnim diskurzom eroticiziranja in normaliziranja, torej etničnih in rasističnih klasifikacij »Drugih« in drugačnih. Migrantke v pasivno vlogo žrtev okoliščin niso postavljene le v kontekstu nadzora nad migracijami, temveč tudi v kontekstu migracijskih politik in študij. Zato jih je treba pred migracijami zavarovati, kadar to ne uspe, pa vsaj pred njenimi – za ženski spol – uničujočimi posledicami. Zato bom v članku najprej prikazala nekatere vzporednice med preteklimi in sodobnimi načini nadzora ženskih migracij ter konkretnimi oblikami nadzora in kaznovanja *femine migrants*.

Osrednji namen članka je usmerjen v preseganje prevladujočega razumevanja in obravnavanja migrantk kot žrtev nadzornih mehanizmov in migracijskih politik. Migrantke so predstavljene kot dejavne akterke migracijskih procesov in procesov mobilnosti, ki tvorijo sodobni kalejdoskop najrazličnejših oblik premikanja in selitev v globalnem svetu. Izbrani primeri strategij upiranja, izogibanja in izkoriščanja institucionalnih in neinstitucionalnih nadzorov nad migracijami želijo prikazati, kako se migrantke aktivno spopadajo z omejitvami in s težavami, ki jih ti nadzori vzpostavljajo. Strategije avtonomnega delovanja in vsakodnevnega izumljanja načinov, kako doseči cilj – migrirati, premikati se za doseg boljšega življenja – imenujem nadzor nad nadzorom. Razumem ga kot transnacionalne in translokalne strategije, vire, komunikacije, predvsem pa kot podperne mreže, ki presegajo etnične, razredne in rase omejitve. Strategije so fluidne, dinamične, inventivne in vsakodnevno podvržene spremembam, ki jih narekujejo državni in globalni sistemi nadzora nad migracijami in migranti ter politične, vojaške in ekonomske vzpostavitev meja in klasifikacij ljudi.

Bistvo omenjenih strategij je koncept avtonomnega delovanja. Avtonomno delovanje moramo razumeti kot sprejemanje racionalnih odločitev o migraciji in mobilnosti v pogojih nadzorovalnih in omejevalnih mehanizmov lokalnih, državnih in globalnih institucionalnih in zunajinstitucionalnih struktur. Seveda moramo avtonomno delovanje migrantk razumeti v okviru temeljnega koncepta medpresečnosti, ki nam omogoča raziskovanje kompleksnih neenakosti znotraj družbenih hierarhij in razlikovanj. Medpresečna perspektiva vključuje pomen spola v presečišču drugih družbeno pomembnih označevalcev, kot so spol, razred, rasa, etničnost, religija in starost. Avtonomnost delovanja se izraža v osebnih odločitvah in vsakodnevnih pogajanjih znotraj migracijskega procesa s subjektivnega in z individualnega vidika. Zato lahko o avtonomnem delovanju govorijo izključno migranti sami, saj je zapleten proces tehtanja možnosti, priložnosti, omejitev in nevarnosti v kontekstu nadzora in kaznovanja migrantov nemogoče raziskovati »od zunaj« oziroma z vidika struktur in mehanizmov. Metodološko lahko pristopimo k iskanju in razumevanju raznovrstnih oblik avtonomnega delovanja migrantov zgolj z uporabo narativnih biografskih metod. S kvalitativno metodologijo in z upoštevanjem vseh etičnih omejitev, ki jih tak metodološki pristop zahteva, lahko avtonomno delovanje migrantov in migrantk proučujemo s pomočjo življenjskih zgodb, pričevanj, pripovedi, poglobljenih intervjujev

in drugih »dokumentov življenja« (Plummer 2001).¹ Tak metodološki pristop omogoča, da uvidimo, raziskujemo in razumemo pozitivne, uspešne vidike delovnih in življenjskih izkušenj migrantov in migrantk. Kot pravi Leah Briones,

študije, osredotočene na delovanje, poudarjajo individualne odločitve migranta, da zasleduje življenjske priložnosti na globalnem trgu dela in izpostavljajo socialne in finančne dobičke migranta od mednarodne delovne migracije. [...] Te študije izhajajo iz vedno večjega priznavanja migracijskih študij, da delovne migracije lahko opolnomočijo revne migrantke. (Briones 2009: 5)

Številne študije, ki predstavljajo migrantke v Evropi kot dejavne akterke (Passerini idr. 2007; Cukut Krilić 2009; Slany idr. 2010; Pajnik, Anthias 2014), povezuje skupna ugotovitev, da je znotraj heterogenosti ženskih migracijskih valov edina skupna značilnost žensk ta, da jih ne moremo več dojemati kot pasivne žrtve okoliščin, pač pa kot aktivne pri sprejemanju odločitev o spremembi svojega in v veliki meri tudi življenja svoje družine. Pomen migracij za ženske je že davno presegel negativne pomene, in čeprav še vedno obstajajo razmere, v katerih ne moremo videti pozitivnih sprememb položaja žensk, pa so na drugi strani številne okoliščine, v katerih migrantke pridobivajo moč, vpliv, pomen, avtonomijo nad svojim telesom, delom, dohodkom in predvsem svobodo, ki si jo v svojem izvornem okolju ne bi mogle niti zamišljati (Anthias, Lazaridis 2000). Za razumevanje sodobnih ženskih migracij so postali neuporabni tudi tradicionalni koncepti asimilacije in multikulturalizma. Novi migranti obeh spolov so kot del transnacionalnih procesov vpeti v različne nacionalne prostore, prečkajo različne državne meje, njihove lojalnosti pa pripadajo mnogoterim krajem in ljudem. Začetek gibanja migrantov je na začetku znan, cilji njihovih poti, migracij, mobilnosti pa so postali dinamični in spremenljivi prav tako, kot so postale gibljive in spremenljive oblike njihove politične participacije, etnične identifikacije ter oblike simbolnih, socialnih in kulturnih povezanosti (Anthias idr. 2013). Fluktuirajoči način bivanja v različnih socialnih in političnih prostorih močno vpliva na naše razumevanje družbenega in socialnega življenja ter sproža pomembna vprašanja o mnogoterih pripadnostih in nepripadnostih (Rogelja 2015), paralelnih življenjskih okoljih, sestavljenih identitetah in predvsem dejavni vlogi migrantov in migrantk. Pri tem moramo upoštevati koncept transnacionalizma oziroma transnacionalnih družbenih polj in transnacionalnih praks ter simultanih bivanj (Levitt, Glick Schiller 2004; Povržanović Frykman 2009). Migracije moramo zunaj togih okvirov dveh mirujočih pozicij – kraja izselitve in kraja priselitve – razumeti kot transnacionalne in translokalne oblike raznovrstnih fleksibilnih, fluidnih in kompleksnih premikanj, migriranj in gibanj v globalnem svetu. Tudi nadzor nad migranti in migrantkami lahko proučujemo zgolj v kontekstih transnacionalnih in translokalnih socialnih prostorov, ki presegajo nacionalne meje in nacionalne ter nadnacionalne nadzorne mehanizme.

1 'Delovanje' je prevod termina *agency*, ki je v angleškem jeziku dobro razumljen in uveljavljen, v slovenskem jeziku pa je premalo poveden in ga moramo dopolniti glede na konkretni kontekst, na primer opolnomočeno, avtonomno, individualno, samostojno ... delovanje. Jaka Repič termin prevaja z 'agencija' in ga opiše kot zmožnost samostojnega odločanja in namerne dejavnosti posameznikov. Raziskavo slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v Argentini je izvedel s kvalitativnim pristopom, torej poslušanjem življenjskih zgodb, ter kompleksnim razumevanjem migracije: »Migracije nameravam prikazati kot premišljeno namerno dejanje, v katerem se prepletajo agencija posameznikov, zunanji dejavniki (multikulturalna in migracijska politika) ter dispozicije, ki so jih pridobili v kontekstu emigrantskega okolja – mnogi sedanji argentinski migranti izhajajo iz družin, ki so se preselile v Argentino, zato je njihovo življenje do neke mere prežeto tudi z migracijskimi izkušnjami njihovih staršev« (Repič 2006: 12).

NADZOROVANJE IN KAZNOVANJE

Obravnavna sodobnih migrantk je osredotočena na viktimizacijo in normalizacijo oziroma problematizacijo, pri čemer se znanstveni, medijski in politični diskurzi ukvarjajo predvsem z migrantkami zunaj področja (legalnega) dela in ekonomije. Prevladujejo razprave in raziskovanja problemov, kot so: trgovina z ženskami in prostitucija, nasilje v migrantskih družinah in uboji iz časti, pokrivanje in zakrivanje migrantk, zapiranje žensk v prostore doma, patriarhalni nadzor nad migrantskimi dekleti in ženskami, in podobno. Diskurz viktimizacije migrantke postavlja v položaj žrtve oziroma v pasivni odnos z njeno okolico. Namesto migrantk kot ekonomskih akterk in dejavnih akterk svojih življenj, kot vzdrževalk družin ter sposobnih pogajalk na področju kompleksnih in spreminjajočih se družbenih pogojev dela in vsakodnevnega življenja so predstavljene kot nemočne žrtve, ki potrebujejo zaščito in morda celo prepoved migriranja. Marlou Schrover opozarja, da so danes moški migranti v prevladujočem diskurzu obravnavani kot grožnja socialnemu redu, trgu dela, stabilnosti države. Prav nasprotno pa so ženske kot migrantke obravnavane kot tiste, ki naj bi bile ogrožene:

Način, na katerega so danes problematizirane migracije žensk, je podoben t. i. strahu pred trgovino z belim blagom iz obdobja okoli leta 1900, ki so ga sprožile predstave o povečanju migracij žensk, oporekanje ženski migraciji in zgodbe o tveganjih, s katerimi so se srečevale. Zaščita »nedolžnih« tujih žensk se je uporabljala za legitimiranje omejevanja njihove mobilnosti. (Schrover 2013: 126–127)

Poleg rasističnega, etničnega in moralističnega klasificiranja migrantov in migrantk so že iz preteklosti znani principi nadzovanja, ki so tako danes kot tudi v preteklosti temeljili na razrednih razlikah. Gre za medpresečnost razreda, migracije ter spola, kjer so izpostavljeni zlasti nadzori nad samskimi ženskami. O nadzoru nad migrantkami v habsburški monarhiji govori študija Sylvie Hahn, ki je našla številne arhivske dokaze o natančnem in tudi krutem nadzoru, ki so ga nad vsemi prišleki, še zlasti pa nad ženskami, izvajali tako lokalni prebivalci kot policija. Intenziteta nadzora je bila povezana s socialnim statusom, poklicem in spolom. Med migrantkami so bile najbolj nadzorovane samske ženske (mlade ali ovdovele), ki jih je lokalno prebivalstvo sprejemalo z največjo mero nezaupanja in zavračanja. Bile so podvržene nadzoru, ki je grobo posegal v njihovo zasebnost. Avtorica navaja pisatelja Karla Krausa, ki je leta 1907 opisal občinsko in državno nadzorovanje žensk v njihovih zasebnih prostorih, kamor so policisti brez zadržkov vdirali, da bi izvedeli, ali imajo otroke, kdaj so bili rojeni, ali je oče obrezan, in podobno (nav. v Hahn 2001: 122). Narava in obseg nadzovanja in kaznovanja sta razvidna tudi iz številnih analiziranih zapisnikov policijskih preiskav:

Natančne preiskave žensk, »izbranih za zaslišanja«, aretacije in zasliševanja »tujk« so bili pogosto povsem arbitrarni. Razlogi so bili vedno sum prostitucije, ilegalnega prekupčevanja, neregistriranega podnajemništva ali potepušstva in brezdomstva. Obsodbe in oblike kaznovanja se zdijo v mnogih primerih neopravičljivo krute glede na pogosto nepomembne prekrške: večdnevni, tedenski ali mesečni zapor, ki je bil še hujši zaradi dodatnih ukrepov, s katerimi naj bi prispevali k »moralnemu« popolnjenju zapornika. Končna posledica, predvsem v primerih potepušstva ali pomanjkanja, ki je bila zelo pogosto uporabljena zlasti zoper ženske, je bil izgon iz mesta. (Hahn 2001: 122)

Avtorica ugotavlja, da je bilo ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja povsem razumljivo, da so zaradi ranljivega statusa številne migrantke v habsburški monarhiji iskale predvsem skrbstveno delo pri družinah, kar jim je nudilo določeno zaščito. Pri tem je treba poudariti dvoje: skrbstveno ali hišno delo je bilo eno redkih del, ki je bilo ženskam in dekletom sploh dostopno in jim ga je bilo dovoljeno opravljati, zaščita delodajalčeve družine pa je vedno vključevala tudi nadzor. Zaradi opisanega sistema nadzovanja in kaznovanja je bilo za mlajša dekleta s podeželja, torej za migrantke, veliko verjetneje kot za domače ženske prebivalstvo, da bodo opravljale skrbstveno delo v tujih družinah. Kot pojasnjuje Aleksej Kalc

na primeru Trsta ob prelomu 19. in 20. stoletja, so imele samske priseljenke v mesto bolj malo možnosti zaposlitve, zato je njihovo koncentracijo med hišnimi posli opisal kot »pravo armado deklet in žensk« (Kalc 2014: 17). To delo je ustrezalo tudi pojmovanju njihove varnosti in zaščite pred moralnim propadom, ki je bil vedno predmet javne skrbi in ustreznega nadzora. Še zlasti zanimiva je medpresečnost razreda, spola in migracije, na katero opozarja Kalc. Hišno delo je bilo migrantkam najlažje dostopno tudi zato, ker se je ujemale s predstavami, da ga lahko opravljajo neizobražena podeželska, ne pa kultivirana mestna dekleta. Primer iz Španije, ki ga opisuje Carmen Sarasua, prav tako dokazuje, da so se »na začetku 19. stoletja migrantke lahko zaposlile samo kot hišne delavke« (Sarasua 2001: 33). Vendar to ni bilo preprosto dovoljeno, saj so veljale številne prepovedi migriranja žensk, ki so jih spodbujala cerkvena stališča o tem, da morajo biti ženske doma pod nadzorom Cerkve in družine. Avtorica navaja hude kazni, v 18. stoletju določene za tiste, ki bi prepoved kršili, na primer zapor in odvzem premoženja.

Podobne razmere vladajo v državah Evropske unije danes, ko večina migrantk, ker nima veliko drugih izbir, opravlja plačano skrbstveno delo v družinah. Tako kot pred sto leti je na trgu dela po njem veliko povpraševanja, domače ženske takšnega plačanega dela namreč ne želijo opravljati. Delo in bivanje v gospodinjstvu delodajalca nudi migrantkam zaščito pred državnimi mehanizmi nadzovanja in kaznovanja ter verjetnim izgonom. Potencialna zaščita družinskega okolja, kjer velikokrat delajo kot ilegalne delavke v sivi ekonomiji, pa lahko predstavlja tudi dodatno ogroženost. V razvitih in bogatih delih sveta, od zalivskih držav in držav Evropske unije do Združenih držav Amerike, so dokumentirani nešteti primeri izkoriščanja, fizičnega, psihičnega in spolnega nasilja ter celo zažiganja in ubijanja skrbstvenih delavk (Anderson 2001; Parrenas 2001, UN Report 2006). Suženjski položaj varuš, čistilk in gospodinjskih pomočnic v Severni Ameriki, Evropi in zalivskih državah ter Hong Kongu je raziskovalo več avtoric in avtorjev, med njimi Joy M. Zarembka (2002). Njena analiza se osredotoča na t. i. 'hišne delavke' (*domestic workers*). Te dobijo delovno vizo za Združene države Amerike, da delajo pri številnih diplomatih, uradnikih, funkcionarjih različnih svetovnih organizacij, družb in institucij, od Združenih narodov do Svetovne banke in nevladnih organizacij, ter pri ameriških državljanih s stalnim bivališčem v tujini in pravico do »uvoza« tovrstne delovne sile. Podatki o izkoriščanju, zlorabljanju in suženjstvu, v katerem živijo mnoge med njimi, so toliko bolj srljivi, ker ljudje, pri katerih delajo, niso samo zelo premožni in ugledni, mnogi se ukvarjajo celo z zaščito človekovih pravic.

Zarembka opisuje primere iz New York Citya in Washingtona D.C., kjer so ženske, ki so v Združene države Amerike prišle legalno in s podpisanimi pogodbami na ambasadah svojih matičnih držav, končale kot sužnje brez vsakih pravic. Zlorabljanje in izkoriščanje sta tako pogosta, pravi avtorica, da se ljudje v svetu socialnega skrbstva sprašujejo, ali morda ne obstaja »Priročnik za zlorabljanje hišnih delavcev«, ki kroži med bogatimi zaposlovalci kot nekakšen samizdat (Zarembka 2002: 146). Številnim ženskam delodajalci vzamejo potni list takoj po prihodu v Združene države Amerike; spremenijo pogodbe tako, da morajo delati neprenehoma za minimalen zaslužek ali nič; prepovejo jim gibanje zunaj hiše, telefonske pogovore in obiske; določijo ne samo delovni čas, temveč tudi čas za tuširanje ali kopanje, način oblačenja, pričesko in podobno. Pri tem so ženske skoraj brez možnosti rešitve. Če bi pobegnile, bi hitro postale predmet kazenskega pregona zaradi statusa ilegalnih imigrantov brez dokumentov, če pa bi svoje delodajalce prijavile zaradi izkoriščanja in maltretiranja, jim nihče ne bi verjel in jih zaščitil.

Poseben primer medpresečnosti nadzora nad migracijami in zlasti migrantkami sta opisala Evan Smith in Marinella Marmo, ki sta šest let raziskovala arhivske vire o britanskem sistemu nadzovanja priseljencev od leta 1968 do začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja. V središču raziskave je bil nadzor, ki so ga izvajali nad ženskami iz južne Azije, ki so se v Angliji z ustrežno vizo želele pridružiti svojim možem ali partnerjem. Nadzor oziroma preverjanje resničnosti deklariranega namena vstopa v državo se je izvajal s pomočjo telesnih ginekoloških pregledov, ki naj bi pokazali, ali so ženske dejansko device. Zlasti pri zaročenkah naj bi tak telesni test odkril resničnost vstopnih namenov, torej poroko z zaročencem. Kot navajata avtorja, je utemeljitev telesnih pregledov deviškosti izhajala iz kolonialnega rasističnega in spolnega stereotipa, da so ženske iz južne Azije, ker se ne spuščajo v zunajzakonska seksualna razmerja, do poroke device. Testi deviškosti in ponižujoči telesni ginekološki

pregledi so nazoren primer delovanja institucionalnega rasizma, mizoginije in postkolonialnega razumevanja sveta in so vgrajeni v sistem nadzora nad migracijami. Vzpostavljanje meje med nami in drugimi kot ključna naloga sistemov nadzora nad migranti seveda ni značilnost samo britanske nacionalne države, prav nasprotno. Je paradigmatični primer delovanja sistema nadzora nad migracijami in s tem posledično tudi nad domačim prebivalstvom v sodobnih nacionalnih državah.

V njih ima posebno mesto spolno obeležen nadzor, ki je lahko zlasti osredotočen na žensko kot blago, kot telo, ali pa na njene druge attribute, ki so del percepcije njenih psihičnih značilnosti, na primer šibkost, nemoralnost, odvisnost, podrejenost. Oba vidika sta vključena tudi v strukturo nadzora opisanega primera. Pri njem je še zlasti pomemben način utemeljevanja in opravičevanja. Poostren nadzor nad ženami in zaročenkami je britanska vlada izvajala zaradi suma, da so njihovi dokumenti ponarejeni, oziroma da njihov deklarirani razlog migriranja v Veliko Britanijo – poroka z zaročencem oziroma združitev družine – ni resničen. Dejansko pa je izhajal iz ekonomske logike »nepotrebnosti« žensk iz indijskega podkontinenta. Vlada v njih ni videla nobene ekonomske koristi, saj naj bi (v njihovih predstavah) prihajale zgolj zato, da bi ustvarile družino, torej prispevale k še večjemu številu migrantov v Veliki Britaniji. Kaj sporoča sistem nadzora, ki konkretne ljudi razčloveči v številke in stereotipe, ki naj bi ustrezali institucionalnemu rasizmu in mizoginiji, pokaže zgodba migrantke, ki je bila podvržena testu deviškosti. Iz dokumentov je bilo razvidno, da je poročena in se želi pridružiti svojemu možu, ki je delal v Angliji; imela je magisterij in dokazila o znanju treh jezikov; bila je samozavestna, odločna in je poznala svoje pravice. Ko so jo desetletja pozneje vprašali, zakaj meni, da je bila kljub naštetemu podvržena ginekološkemu pregledu, je odgovorila: »Morda zaradi barve moje kože in tega, od kod prihajam. Tega niso počeli ženskam, ki so prišle iz Evrope, Avstralije ali Amerike, ali ne? Mislim, da so to počeli samo zato, da bi pokazali, da imajo moč v svojih rokah« (Smith, Marmo 2014: 15).

Bila je namreč Indijka, v klasifikaciji britanskega nadzornega sistema »ženska iz južne Azije«, pripadnica goljufivega ljudstva. Ginekološki pregledi, testi deviškosti, so se izvajali na letališču Heathrow v Londonu in na britanskih predstavniških uradih v Indiji, Pakistanu in Bangladešu. Končali so se zgolj zaradi javnega ogorčenja in uradne preiskave, ki ju je sprožil članek, leta 1979 objavljen na prvi strani časopisa *The Guardian*. Avtorja ugotavljata, da se je končala zgolj ta oblika nadzora nad migrantkami. Danes se izvajajo druge, prav tako fizično in psihično ponižujoče oblike nadzora, ki izhajajo iz rasnih in spolnih stereotipov in so za ženske drugačne kot za moške. Učinkovit nadzor nad priseljevanjem in priseljenci je fantazija, o kateri države in EU sanjajo, da jo je mogoče uresničiti s sistemom, ki bi ga lahko poimenovali kot »vojna proti migracijam«. Tako kot vojna proti terorizmu od leta 2001, je tudi sodobna vojna proti migracijam naperjena proti ljudem in utemeljena na strahu in ogroženosti. Usmerjena je predvsem proti ljudem, ki prihajajo iz krajev, ki so jih bogate evropske države kolonialno izropale, pah-nile v vojne ter etnične in verske konflikte.

NADZOR NAD NADZOROM

Na tem mestu se bom izognila prevladujočemu obravnavanju ženskih migracij in migrantk, kamor je pripeljalo navajanje primerov izkoriščanja, diskriminacije in zlorabljanja migrantk in migrantskih delavk. Diskurz nemočne žrtve, ki obdaja moderno migrantko in je nedvomno upravičeno deležen velike znanstvene in medijske pozornosti, bom dopolnila s konceptom strategij avtonomnega delovanja. Vprašanje, ki ga je treba zastaviti na tem mestu, je, kako in v kakšnih oblikah poteka nadzor, ki ga nad svojimi migracijskimi odločitvami, izzivi, težavami in premisleki izvajajo ženske same. Če torej pomen nadzora obrnemo v smer avtonomnega delovanja, moramo raziskati tudi načine nadzora nad nadzorom migracij. To so inovativne strategije izogibanja oviram, pastem in nevarnostim, ki jih migrantkam postavljajo nadzorni mehanizmi. So oblike nadzora nad lastnim življenjem, odločitvami, prihodnostjo in izbirami, ki jih vsakodnevno izumljajo in prakticirajo ženske v migracijskem kontekstu. Med sodobnimi migrantkami prevladujejo skrbstvene delavke, ki opravljajo plačano skrbstveno delo v družinah,

od negovanja in varovanja otrok in starih ter bolnih, do vodenja gospodinjstev in čiščenja ter kuhanja. To velja tudi za države Evropske unije, saj je nedavna raziskava ugotovila, da je dve tretjini migrantk zaposlenih v sektorjih skrbstvenega in servisnega dela, ki zahtevajo najnižjo izobrazbo in nudijo nizek dohodek in ugled ter omejene pravice in možnosti napredovanja oziroma premikanja na trgu dela (Milharčič Hladnik 2015a). Med njimi prevladujejo filipinske ženske, ki jim je bilo posvečeno tudi veliko raziskovalne pozornosti (Parrenas 2001, 2005).

Leah Briones navaja številne raziskave avtonomnega delovanja migrantskih skrbstvenih delavk. Te so uporabne zlasti za prepoznavanje transnacionalnih kontekstov skrbstvenega dela kot pomembnega prostora prakticiranja avtonomnega delovanja v obliki kolektivnih uporov.² Raziskave v Franciji in Italiji so pokazale, kako si nedokumentirane filipinske skrbstvene delavke s pomočjo transnacionalnih mrež zagotavljajo privilegiran položaj med skrbstvenimi delavkami in tako monopolizirajo najboljše plačane in najboljše delovne položaje v širši skupnosti skrbstvenih delavk v Evropi. Migrantke brez uradnih delovnih pogodb se preko transnacionalnih mrež s svojimi delodajalci uspešno pogajajo za ugodne delovne razmere in plačilo, in tako uresničujejo svoje cilje, med katerimi so pogosto gradnja hiš in odpiranje svojih podjetij na Filipinih. Takšno delovanje nekateri raziskovalci označujejo kot »samopodjetništvo«, in se sprašujejo, ali ne bi bilo bolj smiselno, da bi njihove nosilke, filipinske migrantke, razumeli kot osvobodjene, ne pa zatirane. Transnacionalni status filipinskih migrantk v evropskih državah pomeni, da so dobro plačane in da lahko s tem zaslužkom vzdržujejo družine, v večini primerov pa tudi nadzorujejo porabo svojega zaslužka doma. Nadzor nad zaslužkom, ki ga pošiljajo domov, pa tudi nad igranjem vloge poslušnih hčera ali žrtvujočih se mater pod svojimi pogoji lahko izvajajo zato, ker so ekonomsko samostojne in prostorsko ločene od zatiralskih struktur svojih domačih okolij. Številne raziskave tako ugotavljajo, da so migrantske skrbstvene delavke v evropskih državah »sposobne in racionalne akterke, ki nadzor nad svojimi življenji povečujejo s tem, da v svojih odločitvah, da migrirajo in delajo za dobro svojih družin, lastnega žrtvovanja in lastnega interesa ne vidijo kot medsebojno izključujoča« (Briones 2009: 54–55).

Nekaj primerov, ki nazorno ilustrirajo nadzor nad nadzorom in avtonomnost migracijskih odločitev, je z raziskavami zbrala Mirjana Morokvasic. Med poljskimi migrantkami, ki opravljajo plačana skrbstvena dela v Nemčiji, je odkrila migracijski sistem, ki ga je poimenovala »samoupravljalno kroženje« (Morokvasic 2013: 50). Poljske ženske so z njim ustvarile transnacionalni migracijski prostor, v katerem obstajajo optimalne priložnosti in možnosti, ovire in prepreke pa so zmanjšane na najmanjšo možno stopnjo. Kroženje poteka tako, da se skupina žensk, zaposlenih pri istem delodajalcu in stanujočih v istem stanovanju, izmenjuje v rednih intervalih, torej kroži, in tako skrbi, da je tako pri delodajalcu kot doma vse delo opravljeno in da so odsotnosti kratkotrajne.³ Prednosti tega sistema so, da je strošek nastanitve minimalen, zadovoljstvo delodajalca, ki ni nikoli brez oskrbe in nege, veliko, vse obveznosti doma pa opravljene brez večjih prekinitev. Kot navaja Morokvasic, takšno kroženje ženskam poleg »dvojne prisotnosti« tu in tam, na delovnem mestu in doma, v Nemčiji in na Poljskem, omogoča veliko stopnjo avtonomnega delovanja. Na eni strani to pomeni, da niso nikoli odvisne samo od enega delodajalca, ker jim gosta mreža

2 Primer so organizirane skrbstvene delavke, na primer J4DW (Justice for Domestic Workers), in njihov globalni uspeh, *Konvencija o skrbstvenem delu*, ki jo je ILO (International Labour Organization) sprejel leta 2011. To je prvi pravno zavezujoč dokument za države podpisnice. Do zdaj je konvencijo ratificiralo 19 držav, med njimi pet evropskih. Slovenija do zdaj konvencije ni ratificirala. Gl. <http://wiego.org/informal-economy/ratification-countries-domestic-workers-convention-c189> (20. 8. 2015). Več o oblikah samoorganiziranosti plačanih skrbstvenih delavk (in delavcev) v EU za pravice in boljše pogoje dela v Schwenken (2004).

3 Podobno je ugotovila tudi Marta Kindler (2008), ki je med ukrajinskimi migrantkami na Poljskem z biografsko narativno metodo raziskala strategije zmanjšanja tveganja in izogibanja nadzoru. Njena raziskava je pomembna tudi zato, ker nas opozarja, da so migracije verižni procesi in da ne obstajajo samo t. i. migracije med bogatim severom oziroma zahodom in revnim jugom oziroma vzhodom. Kategoriji revščine in bogastva sta relativni in relacijski. Prav tako neustrezna je tudi podoba sodobnih migrantk kot neizobraženih podeželskih deklet. Kot v zgodovinski perspektivi pokaže Raffaella Sarti, današnje skrbstvene delavke velikokrat prihajajo iz urbanih okolij in so bolj izobražene od svojih delodajalk in delodajalcev (Sarti 2008).

omogoča izmenjavo informacij in po potrebi menjavo slabega delodajalca ali slabih delovnih razmer za boljše možnosti in razmere. Na drugi strani se zaradi nenehnega premikanja in izkoriščanja trimesečnih turističnih dovoljenj za bivanje brez vize izognejo pastem ilegalnega statusa in z njim povezanih nevarnosti (in stroški) kaznovanja. Sistem kroženja omogoča tudi akumulacijo socialnega znanja in izkušenj. Nekaterne ženske na njuni podlagi ustanovijo majhna podjetja, ki se ukvarjajo z organizacijo krožnih migracij, iskanjem ustreznih delodajalcev in žensk, ki iščejo delo, ter izdajanjem potrebnih priporočil. Morokvasič ugotavlja, da je mobilnost,

če je pod lastnim nadzorom migrantov, kot strategija lahko opolnomočenje, vir, orodje socialne inovativnosti in delovanja. Ženske in moški se zanašajo na prostorsko mobilnost kot na vir, s katerim zmanjšujejo tveganja tako, da jih transnacionalizirajo. Individualne strategije lahko postanejo skupinski vir, ko socialno znanje o prečkani meji člani mreže delijo onkraj njenih etničnih omejitev. (Morokvasic 2013: 53)

To velja tudi za delavke v industriji seksa, saj se številne ukvarjajo s prostitucijo v eni od evropskih držav, s svojo družino pa živijo v drugi in z zaslužkom vzdržujejo družino ali ustanovijo majhna podjetja. S prostitucijo se nekatere ukvarjajo samo ob koncu tedna, druge občasno, ali pa prečkajo meje in opravljajo izmenično skrbstveno delo v eni državi in delo prostitutke v drugi. Avtorica ugotavlja, da je zanje to, da živijo transnacionalno življenje nenehne mobilnosti in prečkani meja, s katerim vzdržujejo ravnovesje med domom in delom, pravzaprav

eden od načinov pridobivanja avtonomije, upiranja izključitvi in nezakonitosti in sprjaznjenja s stigmo. Prevažanje med Ukrajino–domom in Poljsko–delom ali Španijo–domom in Nemčijo–delom ženskam omogoča, da svoja dvojna življenja ohranjajo ločeno, in zagotavlja, da njihov zaslužek s prostitucijo v deželi dela prispeva k njihovem uglednemu družbenemu položaju vzdrževalke družine v njihovih družinah in njihovem domačem okolju. (Morokvasic 2013: 54)

Raziskavo, utemeljeno na konceptih opolnomočenja in aktivnega delovanja migrantk, je v Sloveniji izvedla Sanja Cukut Krilič. Osredotočila se je na priseljenke v Slovenijo iz Bosne in Hercegovine in dežel nekdanje Sovjetske zveze. Z življenjskimi zgodbami in s subjektivnimi percepcijami individualnih migracijskih procesov je potrdila svoje izhodiščne predpostavke o »multipli pripadnosti« različnim etničnim, kulturnim in političnim prostorom ter s tem povezanimi konstrukcijami fluidnih in dinamičnih identitet. Predpostavila je tudi, da je motiv za migracije »samouresničitev«:

kljub morebitni spornosti rabe koncepta samouresničitve ter njegovi etnocentrični konotaciji sem s tako obravnavo migracije skušala preseči ekonomistično pojmovanje migracij in opozoriti na avtonomne migracijske projekte žensk kot družbenih akterk, za katere migracija z njihove perspektive (torej v njihovi samoreprezentaciji) lahko pomeni tudi večjo individualno svobodo, spoznavanje novega in nove izkušnje ter manjši družbeni nadzor kot v izvorni družbi. (Cukut Krilič 2009: 19)

Pomen izogibanja in upiranja nadzoru v različnih delovnih in življenjskih razmerah je ugotavljala tudi pri delu z begunci iz Bosne in Hercegovine. Ko je uvidela, da žensk ne more razumeti samo kot nemočnih žrtev, zaprtih v zasebno sfero gospodinjenja, je ugotovila, da mnoge med njimi delajo na črno kot čistilke in da so prevzele dejavno vlogo vzdrževalke družin. Delo so našle lažje kot moški, ker je področje plačanega skrbstvenega dela in čiščenja slabše nadzorovano področje sive ekonomije od bolj tradicionalnih moških del, na primer v gradbeništvu (Cukut Krilič 2009: 13).⁴ Podobno za slovenske ženske iz obmejnega pasu z Italijo ugotavlja Majda Hrženjak. V svoji raziskavi je ugotovila, da ima dnevna migracija ali prevažanje na

⁴ Za podobno raziskavo, ki je odkrila avtonomno delovanje migrantk v okviru družinskih strategij, gl. Pajnik, Bajt (2012).

delo iz primorskih obmejnih krajev v italijanska mesta za ženske številne prednosti. Tako nadzorujejo pogoje dela in avtonomno usklajujejo delo in zasebno življenje oziroma prosti čas. Večinoma delajo kot čistilke in gospodinje pri italijanskih družinah in so odlično organizirane. Skupine žensk se vozijo skupaj na delo, ki ga opravljajo v fleksibilnem delovnem času, kot jim ustreza glede na delo doma ali na kmetijah, in gradijo močno podporno mrežo. Ta se kaže tako v delitvi prevoznih stroškov, izmenjavi informacij o dobrih in slabih delodajalcih kot tudi pri prenašanju svojih delovnih mest mlajšim družinskim članicam ali članicam razširjene socialne mreže. To dobro plačano delo v sivi ekonomiji opravljajo že generacije primorskih žensk. Ženske so ga intenzivno opravljale tudi, ko je med državama potekala meja in so bili nadzorni mehanizmi veliko strožji in bolj razvejani, kot so danes, delo pa je bilo tudi družbeno in ideološko stigmatizirano. Kot navaja Majda Hrženjak, imajo slovenske dnevne migrantke zaradi pridobljenega socialnega kapitala, podporne mreže in poznavanja jezika nekatere prednosti pred migrantkami iz oddaljenejših krajev Vzhodne Evrope. Njihovo avtonomno delovanje v pogojih trajne (čeprav dnevne) mobilnosti znotraj šengenske meje in hkrati znotraj sive ekonomije jim omogoča privilegirano položaj. Ker dobro poznajo nevarnosti in pasti nadzornih mehanizmov okolja, lahko uveljavljajo socialne pravice v Sloveniji in strukturno ugoden položaj med hišnimi delavkami na črno v Italiji. »Vse te okoliščine,« sklene avtorica, »opolnomočijo slovenske migrantske skrbstvene delavke, ki so zaradi tega manj ranljive na trgu globalnega neformalnega dela v Italiji« (Hrženjak 2015: 245). Seveda pa to ne pomeni, da se tudi pri tej neformalni zaposlitvi in odnosih z delodajalci ne kažejo strukturna razmerja moči med ekonomsko močnimi in šibkimi, med mestom in »podeželjem«, med simbolno Zahodno in Vzhodno Evropo ter med stigmatiziranim feminiziranim neformalnim skrbstvenim delom in družbeno vrednoteno redno in legalno zaposlitvijo (Hrženjak 2014: 65).

Navedla bom še en primer družinskih strategij, v katerih igrajo ženske dejavno vlogo akterk migracijskega procesa in glavno vlogo vzdrževalk družin. Maria Paz Davila Andrade je raziskala družine, ki jih vodijo in vzdržujejo ekvadorske migrantke v Madridu. Z narativnimi metodami je ugotovila, koliko poguma, ponosa, odločnosti in iznajdljivosti migrantke potrebujejo za prestopanje družbenih in družinskih omejitev ter ideoloških in religiozних ponotranjenih prepovedi. Migrantke iz Ekvadorja, ki v Španiji opravljajo skrbstvena in servisna dela, predvsem čiščenje, so ji zaupale, kako so iz različnih razlogov postale edine skrbnice svojih družin brez moških članov. Predstavile so strategije upiranja strogim nadzorovalnim mehanizmom patriarhalne družine in mentalitete, ko so kot migrantke odšle v tujino, poskrbele za preživetje, potem pa tudi za združitev s svojimi otroki oziroma za to, da so jih obdržale, če so se rodili v Španiji. Usklajevanje delovnega časa s skrbjo za dojenčke ter majhne in odrasčajoče otroke v gospodinjstvu, kjer so same za vse, je zanje prav toliko zahtevno kot usklajevanje načina neodvisnega dela in življenja z normami, s predpisi, z vlogami in s pričakovanji, ki jih določa njihov spol tako v domačem, ekvadorskem, kot tudi v španskem, prav tako katoliškem okolju. Odkrila je, da so za prevladujočimi predstavami o migrantkah kot ranljivih, nebogljenih in nezaščitenih žrtvah zgodbe o dejavnih akterkah migracijskega procesa, ki s strategijami upiranja mehanizmom nadzovanja in omejevanja uspešno dosegajo življenjske cilje. Ti so na začetku gotovo povezani s preživetjem in z dostojnim življenjem ter predvsem možnostmi šolanja in zaposlitve otrok. Z leti pa se v migracijskem projektu pojavijo tudi osebne želje in ambicije migrantk, ki bi jih lahko opisali – tako kot Sanja Cukut Krilić – kot samouresničitev. Migrantke iz Ekvadorja, ki dolgo let avtonomno vzdržujejo in vodijo svoje družine, si ne želijo vrnitve v strogo omejeno in nadzorovano okolje svojih izvornih domov, kjer jim je predpisana vloga, ki so jo z migracijo pustile daleč za sabo (Davila Andrade 2014). Sklenemo lahko z ugotovitvijo Christiane Harzig, ki je na podlagi dolgoletnih raziskovanj zgodovinskega in sodobnega plačanega skrbstvenega dela zapisala:

Ženske delujejo znotraj spektra možnosti, ki tudi, ko se sreča z izkoriščevalskimi razmerami, omogoča delovanje. Migracija v plačano skrbstveno delo je pogosto samo prvi pogoj za doseganje drugih življenjskih ciljev in osebnih izzivov. Vendar pa je sredstvo, ki je za doseganje teh ciljev pri roki, in način, ki so ga ženske sposobne nadzorovati. Zato trdim, da ima lahko migracija v plačano skrbstveno delo za ženske emancipacijski učinek. (Harzig 2006: 68)

ZAKLJUČEK

Nadzor nad ženskimi migracijami in migrantkami je vedno povezan s samim nadzorom nad ženskami, z njihovo reproduktivno vlogo, s spolnostjo in z moralnostjo. Tako kot v preteklosti tudi danes v migracijskem okolju vladajo zapleteni in dinamični mehanizmi pravnega, strukturnega, ideološkega, družinskega in policijskega nadzora nad možnostmi in potmi premikanja in nad delovnimi, bivanjskimi in življenjskimi razmerami v migracijskem okolju. Da bi se tem mehanizmom izognile, jih prevarale ali obrnile sebi v prid, migrantke izumljajo in uporabljajo dinamične in zapletene mehanizme nadzora nad nadzorom. Ti mehanizmi so preiščene strategije mobilnosti in delovanja v življenjskih in delovnih razmerah, ki jih ustvarjajo nacionalne in nadsacionalne migracijske politike. Strategije vsebujejo avtonomna delovanja, individualne premisleke in odločitve pa tudi transnacionalne podporne mreže, izmenjave relevantnih informacij, solidarnosti in opolnomočenja, ki presegajo etnične, razredne in – predvsem – nacionalne identifikacije in omejitve. V kontekstu nadzora nad nadzorom lahko migrantke razumemo kot avtonomne akterke individualnih migracijskih procesov in sposobne delavke, ki se pogajajo za ustrežnejše plačilo in delovne razmere, vedno bolj pa tudi kot organizirane sindikalne aktivistke, ki dosegajo uspehe tudi v globalnem merilu. S tem presežemo današnji vsiljeni hegemonistični diskurz o podobi migrantk, ki kot pasivne žrtve družinskih in kulturnih okoliščin potrebujejo predvsem zaščito in skrb, njihove izkušnje, izbire in dejavnosti znotraj družbenih hierarhij, razlikovanj in nadzorovanj pa predstavimo kot relevantne in pomembne za vse, ne le zanje.

LITERATURA

- Anderson, Bridget (2001). *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books.
- Anthias, Floya, Kontos, Maria, Morokvasic-Müller, Mirjana (ur.) (2013). *Paradoxes of integration: Female migrants in Europe*. Dordrecht: Springer.
- Anthias, Floya, Lazaridis, Gabriella (ur.) (2000). *Gender and Migration in Southern Europe, Women on the Move*. Oxford, New York: Berg.
- Briones, Leah (2009). *Empowering Migrant Women, Why Agency and Rights are not Enough*. Berlington: Ashgate.
- Cukut Krilić, Sanja (2009). *Spol in migracija: Izkušnje žensk kot akterk migracij*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Davila Andrade, Paz, Maria (2014). *Is there empowerment beyond vulnerability? Ecuadorian women heading their households in Madrid*. MA thesis, EMMIR, European master in migration and intercultural relations. Univerza v Novi Gorici (neobjavljeno).
- Ehrenreich, Barbara, Russell Hochschild, Arlie (2002). *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company.
- Hahn, Sylvia (2001). Nowhere at home? Female migrants in the nineteenth-century Habsburg Empire. *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspectives* (ur. Pamela Sharpe). London, New York: Routledge, 108–126.
- Harzig, Christiane (2006). Domestic workers of the World (Unite?): Labor Migration Systems and Personal Trajectories of Household Workers in Historical and Global Perspective. *Journal of American Ethnic History* 25, 48–73.
- Hrženjak, Majda (2015). Slovenian Domestic Workers in Global Care Economies. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik). Göttingen: V&R unipress, 229–247.
- Hrženjak, Majda (2014). Globalizacija skrbstvenega dela in položaj primorskih skrbstvenih delavk v Italiji. *Dve domovini / Two Homelands* 40, 57–70.
- Kalc, Aleksej (2014). Žensko priseljevanje in zaposlovanje v Trstu na prelomu 19. in 20. stoletja. *Dve domovini / Two Homelands* 40, 11–22.
- Kindler, Marta (2008). Risk and Risk Strategies in Migration: Ukrainian Domestic Workers in Poland. *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme* (ur. Helma Lutz). Farnham: Ashgate.

- Levitt, Peggy, Glick Schiller, Nina (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review* 38/3, 1002–1039.
- Lutz, Helma (2008). *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. Farnham: Ashgate.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2015). *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*. Göttingen: V&R unipress.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2015a). Žensko delo in gospodarstvo v migracijskem kontekstu – zgodovinski primeri v luči sedanjosti. *Žensko delo: Delo žensk v zgodovinski perspektivi* (ur. Žarko Lazarevič, Mojca Šorn, Nina Vodopivec). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino (v tisku).
- Morokvasic, Mirjana (2013). Transnational mobilities and gender in Europe. *Ars & Humanitas* VII/2, 45–58.
- Pajnik, Mojca, Anthias, Floya (ur.) (2014). *Work and the challenges of belonging: Migrants in globalizing economies*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Pajnik, Mojca, Bajt, Veronika (2012). Migrant women's transnationalism: Family patterns and policies. *International migration* 50/5, 153–168.
- Parrenas, Rhacel Salazar (2001). *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*. Stanford: Stanford University Press.
- Parrenas, Rhacel Salazar (2005). *Children of Global Migration: Transnational Families and Gendered Woes*. Stanford: Stanford University Press.
- Pessar, Patricia R., Mahler, Sarah J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review* 37/3, 812–846.
- Plummer, Ken (2001). *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*. London, New Delhi: Sage Publications.
- Povrzanović Frykman, Maja (2009). Material Aspects of Transnational Social Fields: An Introduction. *Dve domovini / Two Homelands* 29, 105–114.
- Repič, Jaka (2006). »Po sledovih korenin«: *Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Rogelja, Nataša (2015). »Sail Away«: The Biographical Approach as a Tool to Understand the Concept of Temporarily Unbelonging. *Dve domovini / Two Homelands* 42, 69–80.
- Sarasua, Carmen (2001). Temporary migrants in 18th- and 19th- century Spain. *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspectives* (ur. Pamela Sharpe). London, New York: Routledge, 29–59.
- Sarti, Raffaella (2008). The Globalisation of Domestic Service – An Historical Perspective. *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme* (ur. Helma Lutz). Farnham: Ashgate.
- Schrover, Marlou (2013). Feminization and Problematization of Migration: Europe in the Nineteenth to Twentieth Centuries. *Proletarian and Gendered Mass Migrations: A Global Perspective on Continuities and Discontinuities from the 19th to the 21st Centuries* (ur. Dirk Hoerder, Amarjit, Kaur). Leiden, Boston: Brill, 103–131.
- Schwenken, Helen (2004). RESPECT for All: The Political Self-Organization of Female Migrant Domestic Workers in the European Union. *Refuge* 21/3, 45–52.
- Sharpe Pamela (2001). *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspectives*. London, New York: Routledge.
- Slany, Krystyna, Kontos, Maria, Liapi, Maria (ur.) (2010). *Women in New Migrations: Current Debates in European Societies*. Cracow: Jagiellonian University Press.
- Smith, Evan, Marmo, Marinella (2014). *Race, Gender and the Body in British Immigration Control, Subject to Examination*. New York: Palgrave.
- UN Report (2006). *A Passage to Hope: Women and International Migration*. <http://www.unfpa.org/public/publications/pid/379> (21. 8. 2015).
- Zarembka, Joy (2002). America's Dirty Work: Migrant Maids and Modern-Day Slavery. *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy* (ur. Barbara Ehrenreich, Arlie Russell Hochschild). New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company, 142–153.

SUMMARY

CONTROL OF CONTROL: STRATEGIES OF RESISTANCE AND AUTONOMY OF AGENCY OF WOMEN MIGRANTS IN THE CONTEMPORARY AND HISTORICAL PERSPECTIVE

Mirjam MILHARČIČ HLADNIK

The text presents how gender-specific control is structured on different levels: at the level of national imagination women's migrations are defined as a problem of a nation and a nation state; at the level of social mechanisms for the preservation of the traditional family they are perceived as a threat to gender roles and the division of labour; at the level of public discourse women who migrate are the object of religious and political stigmatization and moralising; and at the level of cultural presentations and racism they are subjected to eroticization and normalization. The analysis of the selected cases offers parallels among the modes of control of women's migrations and the modes of control and punishment of *femina migrans* in the past and in the present. However, the main aim of the article is to overcome the dominant understanding and treatment of women migrants as victims of control mechanisms and migration policy. It presents some parallels between past and contemporary ways of control of control that are actively performed by women migrants as the actors in individual migration processes. By choosing strategies of survival and improvement of ways of life in the migration context, their agency and inventiveness overcome, resist and exploit the control mechanisms of migration for their own benefit. The presented examples of the agency of women migrants in the transnational and global migration context include, among others, an analysis of the "self-managed" rotation system in the domestic sector (Morokvasic 2013), the agency and empowerment of Filipino domestic workers (Briones 2009), the "self-fulfilment" of women migrants in Slovenia (Cukut Krilić 2009), the empowerment beyond vulnerability among Ecuadorian women migrants heading households in Spain (Davila Andrade 2014) and the strategies of resistance of Slovenian domestic workers in the past and today (Milharčič Hladnik 2015; Hrženjak 2015). The selected examples show that it is important to understand, treat and research women migrants as people who are in control of their migration process and mobility, and who are inventive agents within the control mechanisms and structures of the contemporary global world.